

EU-INTEGRÁCIÓ ÉS TAGÁLLAMI VERSENYKÉPESSÉG

Az együttesen gyakorolt szuverenitás a vágatató globalizáció korában

Ágh Attila

(egyetemi tanár, Budapest Corvinus Egyetem)

Összefoglaló

A tanulmány abból indul ki, hogy az Európai Unióban a tagállami versenyképesség optimális célrendszere az együttesen gyakorolt szuverenitás, szemben az uniós konfrontációval. Az EU a globális válság után egyre erőteljesebben fordult a rendszerszerű felépítés felé és ezt a megfelelést várja el a tagállamoktól is. Ezért kerül előtérbe a differenciált integráció elmélete az Európai Tanulmányokban, amely kimutatja, hogy egyes tagállamok a negatív és regresszív differenciálódás felé tértek le az uniós főútvonalról. A tanulmány arra kíván érveket felvonultatni, hogy a negatív és regresszív differenciálódás veszélyezteti a tagállamok versenyképességét is.

Kulcsszavak: teljes szuverenitás és megosztott/összevont szuverenitás ■ az uniós rendszerszerű szerveződés ■ globális versenyképesség ■ differenciált integráció/tagság

A SZUVERENITÁS PARADIGMAVÁLTÁSA ÉS AZ UNIÓ RENDSZERRÉ SZERVEZŐDÉSE

A globális válság brutális nyomása alatt az Európai Unió a Több Európa felé mozdult el az együttesen gyakorolt, avagy megosztott szuverenitás modelljének továbbvitelével, míg a Kevesebb Európa hívei a válság hatására egyre jobban visszaszorulnak az EU28 „koncertjében”, együttműködésében. A Stiglitz-bizottság híres Fitoussi-jelentése (2009) megállapítja, hogy az elavult fogalmakra épített – azaz a GDP-bázisú – statisztikai rendszer volt az egyik oka a globális válság kitörésének, hiszen nem jelezte a GDP világan már teljesen túljutott világ gazdaság valóságos állapotát, ahogy egyébként ezt a megállapítást számos nemzetközi intézmény osztotta, köztük az OECD és az EU is. Hasonlóképpen érvel a jelentés: a gazdasági nacionalizmusok – főképpen az Unión belül – nem megoldásai, kiútjai a válságnak, hanem magának a globális válságnak az okozói, hiszen több elavult fogalom kísértett számos politikai konstrukcióban, amely megakadályozta a modern gazdaságnak megfelelő társadalmi, politikai intézményrendszer kialakítását.¹

Egészében véve tehát itt és most, azaz a hazai társadalomtudományban a szuverenitás horgylétéről és hollétéről kérdezve, úgy vagyunk, mint az egysze-

ri ír polgár, aki Dublinban arról kérdezősködik, hogy merre vezet az út Tipperarybe, és mindenkitől azt a választ kapja: „Uram, én az Ön helyében nem innen indulnék!”. Ha ugyanis most Európában a szuverenitással akarunk foglalkozni, akkor nem vele kell kezdeni, hanem az európai integráció mibenlétével, jelenlegi állapotával, valamint a globális válságkezeléssel és versenyképességgel. Egészében véve a helyzetet úgy foglalhatjuk össze, hogy „A globalizálódó világ, a nemzetközi szervezetek egyre erőteljesebb közvetlen szerepvállalása, mint tudjuk, kikezdi a nemzeti szuverenitás 19. századi nemzeti államok formálta kizárólagosságát, és a jó kormányzás demokráciakritériumai közé emeli a nemzetközi együttműködés szükségességét, amely az Európai Unió tagállamai esetében kibővül a szubnacionális szintek bevonásának az elvárásával is.” (Pálné, 2014: 10.). Az Unióban is mindenekelőtt a differenciált integrációval (DI) és tagsággal kell foglalkoznunk, mert csak ez adhat valószínű eredményt arról, hogy milyen értelme és funkciója van manapság nálunk a belőlük levezethető uniós megosztott/összevont (shared/pooled) szuverenitás fogalomnak és a vele szorosan összefüggő globális versenyképességnek. Nem véletlen, hogy nálunk az euróövezethez való csatlakozás vitájának farvizén bukkant fel érdemben a szuverenitás kérdése, hiszen itt ugrik ki legjobban a 21. század lényegi üzenete, miszerint a vágató globalizáció világában az összefogásban, az összevont szuverenitásban van a versenyképes erő.²

A szuverenitás paradigmaváltása jól követhető az Unió történetében, annak belső hajtóerői és külső összetevői oldaláról egyaránt, hiszen az Unió súlyos válságot ért meg, de nem rendült meg (Fritz–Vannahme et al., 2010 és Thies, 2012). Az uniós integráció a „puha” (soft) közpolitikákkal, a „technikai kooperációkkal” indul, amelyek nem érintették a „magas politikát” (high politics), a kemény közpolitikákat, vagyis átmenetileg még nem zavarták meg a régi típusú szuverenitást. Ennek a korszaknak a filozófiáját Jean Monnet fogalmazta meg a „petits pas, grands effects” elvével, vagyis tégy olyan kis lépéseket, amelyek nagy eredményekre vezetnek (idézi például Schmitter, 2014: 2.). A puha közpolitikák kezdetben még valóban nem vetettek fel az Unióban szuverenitással kapcsolatos kérdéseket, a hatásuk is csak nagyon lassan jelentkezett „nagy eredményként”. Így az „átpördülésre” (spillover) vonatkozó (neo) funkcionalista várakozások az uniós integráció gyors előrehaladásáról naivnak bizonyultak, akár úgy is, hogy az átpördülések az egyes közpolitikai területek között konfliktusmentes előrehaladást jelentenének. Ezért a nyolcvanas években az Unió egyre inkább a kemény közpolitikákra és az uniós politikák (policy universe) rendszerszerű megközelítésére vált át. A nagy fordulatot az uniós integrációban először a Maastrichti Szerződés, majd a még erőteljesebb fordulatot két évtizeddel később a Lisszaboni szerződés hozza meg. Az egyre gyakrabban belépő kemény közpolitikák ugyanis egyre jobban ütköznek az „egy és oszthatatlan” szuverenitás fogalmával, ezért ez a fordulat egyben a holisztikus, rendszerszerű szemlélet bevezetését is jelenti, azaz azt a felismerést,

hogy a közpolitikák rendszert alkotnak, és az igazi cél azok szinergiája, a rendszerszerűségből adódó egymást felerősítő hatás. Maastricht tehát kimondja, hogy a szuverenitás fogalma rossz iránytű, nem a megfelelő irányba mutat, és a Lisszaboni szerződés a kilépés lehetőségével már azt is jelzi, hogy a rossz irányba való tartós mozgásnak, a makacsul őrzött teljes nemzeti szuverenitásnak az Unióban részleges vagy végleges kiközösítés a vége. Ennek megfelelően adható a válasz az euróövezethez való csatlakozás hazai kérdésére is: a tartós távolmaradás tartós károkat okoz a magyar versenyképességnek.³

Az uniós fejlődésben beállott mély változásnak megfelelően a kétezres években az uniós kutatásban – az Európai Tanulmányokban is – paradigma-váltás ment végbe a kormányzás (governance turn), majd a többszintű kormányzás (MLG) irányában (Ugur, 2013), s ezzel kibomlott a többszintű szubszidiaritás kérdésköre is. Az Európai Tanulmányok fősodrában Stefano Bartolini nagyhatalúsú könyve (*Restructuring Europe*, 2005) már a kétezres évek közepén kifejtette, hogy az európai államok szerves fejlődése az önmagára zártság – a teljes szuverenitás – állapotából, az állam bezárkózó kormányzása felől a nyitottság, az érintett államokkal való együttes kormányzás – a részleges szuverenitás – felé mutat, mert az európai államok a közpolitikák növekvő komplexitásával csak így, együttesen tudnak megbirkózni. Még erőteljesebben jelentkezik ez az elméleti irányzat Jürgen Habermas munkásságában és a posztnemzeti állapotról szóló elméletében. Habermas kiindulópontja az, hogy az Uniót már „az intézmények sűrű hálózata fűzi össze”, ezért a posztnemzeti állapot fő tézise az, hogy „Az eddig a nemzetállamra korlátozódó állampolgári szolidaritásnak oly módon kell kiterjeszkednie az unió polgáira, hogy például a svédek és a portugálok készek legyenek jótállni *egymásért*. [...] Ez szükségessé teszi az európai kormányzat további szuverenitásjogokkal való felruházását” (Habermas, 2006: 53., 91.). Ezért tehát a zárt nemzetatomokból álló Vesztfáliai Rendszer helyett – amely szerint a szuverenitás egy nemzeti keretben „egy és oszthatatlan” (one and undivided) – az Unió fokozatosan a szuverenitás új koncepcióját alakította ki. Nemcsak a megosztott/összevont (shared/pooled) szuverenitás fogalmát vezette be, hanem a többszintű szuverenitás („multiple level sovereignty”) fogalmát is, összekapcsolva a szubszidiaritás és a többszintű kormányzás követelményeivel. Végül az EU normatív módon felvetette a válságnak ellenálló képes („crisis-proof”, „resilient”) szuverenitás kategóriáját is, elsősorban a „gazdasági kormányzás (economic governance) tekintetében (Jakko, 2011: 45., 51.).⁴

Igaz ugyan, hogy a „keleti kibővítés” előkészítését szolgáló Koppenhágai kritériumok (1993) még nem jelezték eléggé markánsan, hogy a belépéshez az Unió a követelmények egész átfogó rendszerét próbálta bevezetni az új tagállamokban, de éppen ebben a tekintetben ment előre az Unió a leghatározottabban a legutóbbi években (Nicolaidis és Kleinfeld, 2012 és Sedelmeier, 2014). Korábban az Unió csak arra a helyzetre koncentrált, hogy a differenciált integ-

ráció (DI) avagy a differenciált tagság feszítő hatására az egyes közpolitikák és/vagy az intézmények sérülhetnek, s ezekre az esetekre a kötelezettségzegési eljárás vonatkozik. Csak a globális válság nyomán tárult fel az a tény, hogy nem pusztán az egyes tagállami intézkedések sérthetik az uniós értékeket és érdekeket, hanem voltaképpen a különböző – politikai és közpolitikai – rendszerek is ütközhetnek az Unió és bizonyos tagállamok között. Nevezetesen a globális válság nyomására bizonyos régi déli tagállamok vagy éppenséggel egynémely új keleti tagállamok szembefordulnak a Lisszaboni szerződésben összefoglalt uniós követelmények és értékek egész rendszerével (Boulin-Ghica, 2013). Azzal párhuzamosan, ahogy a globális válság nyomán az Unióban nő a konfrontáció és mélyül a centrum–periféria-polarizáció, már a kemény euroszkepticizmus sem az egyes uniós közpolitikákkal és intézményekkel ütközik, hanem az uniós tagság egész követelményrendszerével, azaz magával az uniós tagsággal (Lecointe, 2010). Ahogy tehát egyre inkább rendszerszintűvé emelkedik az Unió értékrendje és tagállami követelményrendszere, mint megosztott szuverenitás, ugyanúgy rendszerszintűvé válik a vele teljesen konfrontálódó kemény euroszkepticizmus is. Méghozzá kívül is és belül is, mivel kívül az Unió egészét tagadja, mint a megosztott/összevont szuverenitáson alapuló rendszert, belül pedig magát a demokratikus berendezkedést, vagyis nem egyes közpolitikákat vagy intézményeket támad, hanem a demokratikus jogállami rendszer egészét.⁵

A globális válság nyomán felerősödött a Föderális Európa igénye és egyben a széttartó tagállami tendenciák visszaszorításának követelménye is. A felbukkanó antidemokratikus tendenciák miatt (Moeller és Skaaning, 2010) már a 2010-es évek elején elkezdődött a „jogállamiság ellenőrzése” (overview of rule of law) az Unióban. Az első nagy konfrontáció 2011-ben volt ebben a kérdésben, a magyar Alaptörvény kapcsán az Európai Bizottsággal, amely folytatódott az Európai Parlamentben is, hiszen hasonló problémák jelentkeztek a román esetben, s kevésbé élesen más tagállamokban – például Szlovákiában és Bulgáriában – is (Stratulat és Ivan, 2012). Ez az új, rendszerszerű megközelítés nagyon erőteljesen megjelent a Tavares-jelentésben (2013), később pedig Kim Scheppele értékeléseiben (2013, 2014) is. Az első nagyobb, a kötelezettségzegési eljáráson már túlmutató konfliktus a sokat emlegetett Tavares-jelentésben tetőzött, amely ugyan csak a magyar helyzet rendszerszerű elemzését kívánta nyújtani, de egyben felvetette a jogállamiság ellenőrzésének szükségességét valamennyi tagállam esetében, és javaslatot tett arra, hogy az Unió kiemelten foglalkozzon az európai értékek és szabályok rendszerszerű megsértésével.⁶

Ez a javaslat a Igazságügyi Kezdeményezés (Rule of Law Initiative) nevet kapta. Így alakult ki a „jogi felmérés” rendszere, mint az Unió igazságügyi eredménytáblája (EU Justice Scoreboard), amelynek 2013-ban jelent meg az első, majd 2014-ben a második átfogó dokumentuma (European Commission, 2013a, b, 2014f). A Bizottság éves beszámolója szerint a 2013-as év egyik nagy

víványa az igazságügyi eredménytábla volt, mivel „Az igazságügyi rendszer minősége, függetlensége és hatékonysága a fenntartható fejlődés és társadalmi stabilitás fontos strukturális eleme valamennyi tagállamban” (European Commission, 2014a: 48.). Az igazságügyi eredménytábla ugyanis „hozzájárul az Unió belüli gazdasági növekedés ösztönzéséhez, [...] vagyis az Unió éves gazdaságpolitikai koordinációs eljárásához, amelynek célja az Unió gazdasági teljesítményének és versenyképességének ösztönzése országspecifikus ajánlások révén. [...] Ily módon az eredménytábla abban támogatja mind az Uniót, mind pedig a tagállamokat, hogy az állampolgárok és a vállalkozások javára hatékonyabb igazságszolgáltatási rendszer kerüljön kialakításra, egyúttal hozzájárul ahhoz is, hogy az érintett tagállamokban, valamint az Unió egészében egyaránt megerősödjének a növekedési stratégiák” (Európai Bizottság, 2014: 1–2.). A teljes angol anyag azt is hangsúlyozza, hogy az igazságügyi rendszerek a gazdasági fejlődés „strukturális komponensei”, így „az igazságügyi politika egyben növekedési politika”, ezért a szakértőkkel „rendszerszerű párbeszédet” kell folytatni az uniós és nemzeti fejlesztéspolitika érdekében (European Commission, 2014f: 4–5.).

Az Európai Bizottság 2014. március 11-én határozatot hozott egy új mechanizmus (New Framework) létrehozásáról. A határozatot José Barroso and Viviane Reding mutatta be (European Commission, 2014b, c, d, e) az Európai Parlamentben. A rendszerszerűsége, a holisztikus megközelítés igényére való törekvés végigvonult José Barroso és Viviane Reding beszédében, amellyel az Európai Bizottság határozatát bemutatták az Európai Parlamentben, illetve jelezték, hogy az új eljárással a jogállamiság sérelmére elkövetett rendszerszerű tevékenység („systemic failure”, „systemic threat”) ellen lépnek fel. „Az új mechanizmust ennek megfelelően csak akkor hívnák segítségül, ha a jogállamiságot (a tagállami intézmények stabil és normális működését veszélybe sodró) rendszerszerű fenyegetések érik. [...] Az új eszköz lehetőséget adna az Európai Bizottságnak arra, hogy még korai szakaszban beavatkozzon, amikor egy tagállamban komoly rendszerszintű problémák jelentkeznek.” (BruxInfo, 2014a: 1–2.) Az Európai Bizottság határozata külön hangsúlyozza, hogy az uniós követelményeknek nem pusztán a formai és procedurális betartása szükséges, hanem a „lényegi, tartalmi elemeinek” („substantive components”) átvétele is. Ez a megközelítés a magyar szemléletbe is bekerült, mivel a Kúria stratégiai dokumentuma szerint – a „7.3, Az Európai Unió elvárásainak való megfelelés” című részben – a „már többször említett 'COM (2013) final' című bizottsági közlemény a nemzeti bírósági rendszereket a jogvédelmi szerepük hangsúlyozása mellett, mint az EU versenyképességének, stabilitásának és a gazdasági növekedése beindítása kulcsának tekinti” (2013: 64.).⁷

A rendszerek szembeállításával kirajzolódó nagy fordulat tehát 2013–2014-ben akkor is megtörtént (European Commission, 2014a), ha az Általános Ügyek Tanácsában ezt követően maga az eljárás lelassult, mert bizonyos tagállamok

megkérdőjelezték, hogy „a meglévő szerződéses kereteken belül egyáltalán kivitelezhető-e ilyen jogállamisági mechanizmus felállítása” (BruxInfo, 2014b: 2.). Az új magyar alkotmány elfogadásával 2011-ben elinduló folyamatot mindenesetre a nagy elemző intézetek, mint például a brüsszeli Centre for European Policy Studies (CEPS, lásd Carrera et al., 2013) is feltérképezték. Bemutatták, hogyan haladt az Unió lépésről-lépésre a „koppenhágai dilemma” felvetésétől Barroso kemény megfogalmazásaiig az Unióhoz intézett üzeneteiben 2012-ben és 2013-ban, valamint magában a Bizottság határozataiban a 2013-as és 2014-es igazságügyi eredménytábla felméréseig. A lényeg az, hogy egyfelől a politikai rendszer egészét a jól megragadható és „osztályozható” jogi, igazságügyi oldalról tárja fel és ragadja meg az Unió, másfelől pedig a politikai dimenzió (demokrácia) és a gazdasági dimenzió (versenyképesség) közötti erős, lényegi kapcsolatot hangsúlyozza. Ezzel az uniós megközelítés elméleti és gyakorlati, analitikus és normatív vonatkozásban egyaránt rendszerszerűvé válik. Ennek kibontása különösen jellemző a jégtörő szerepet betöltött 2013-as bizottsági határozatra (2013a), ami nagyon határozottan összekapcsolja a jogi-politikai és a gazdasági-versenyképességi tényezőket, magyarán szólva azt hangsúlyozza, hogy a nem demokratikus jogi, politikai torzulások az Unióban egyben a versenyképesség súlyos károsodásához vezetnek. A rendszerszerűség követelménye ezért fokozatosan már főtémává vált az Európai Tanulmányokban is, így megjelent a szociális európa rendszerének bekapcsolása is a fenti jogi-politikai és gazdasági-versenyképességi dimenziókba (Vandenbroucke, 2014: 1., 10.).

A TÖBB-EMELETES EURÓPA ÉS A DIFFERENCIÁLT INTEGRÁCIÓ RENDSZERE

Az uniós integráció történetét közismerten végigkíséri a negatív integráció (dereguláció) és a pozitív integráció (rereguláció) kettőssége. A negatív integráció korábban kevesebb feszültséget hozott a felszínre, kevésbé vetett fel kérdéseket a szuverenitás kapcsán, míg a pozitív integráció már élesebben ütközött a hagyományos szuverenitással, ezért egyértelműen felmerült az az uniós követelmény, hogy nem lehet szemezgetni („cherry picking”) az új szabályozásokból és intézményekből. Az Unió a kétezres években a „többsebességű” Európáról átvált a „többemeletes” Európára (Ágh, 2013b), és a 2010-es évtizedre már jórészt kialakul az intézmények európai épülete (European Architecture). Újabban egyre gyakrabban és erősebben vetődik fel – legalábbis a Centrum vagy a Mag-Európa számára – a teljes Föderatív Európa, avagy az Európai Föderáció igénye. Ez a többemeletes Európa már egy rendszerezett, differenciált integráció (DI) alapján épül fel. A többemeletes Európa a közpolitikai uniós tagság alapján az alábbi négy szintből áll:

Centrum-Európa I. (másképpen Mag-Európa I.) – az euróövezet nyugati tagállamai, amelyek lényegében valamennyi uniós közpolitikában részt vesznek;

Centrum-Európa II. (másképpen Mag-Európa II.) – az északi tagállamok, amelyek nem csatlakoztak az euróövezetbe, de részt vesznek a többi uniós közpolitikában;

Periféria-Európa I. – a déli tagállamok, amelyek csatlakoztak az euróövezetbe, és a többi uniós közpolitikához, de a mély gazdasági válság miatt kiestek a centrumból;

Periféria-Európa II. – az új tagállamok, amelyeket az amszterdami szerződés kötelez valamennyi uniós közpolitikában való részvétellel, de kaphatnak derogációt.⁸

Ez az Európai Épület egyben a megosztott/összevont, illetve a többszintű szuverenitás modellje is, és ez világosan jelzi a szuverenitás fejlődésének az irányát is az Unióban, hiszen éppen a fejlettebb országok törekednek a szorosabb integráció, azaz a megosztott/összevont szuverenitás elmélyítésére, míg a kevésbé fejlett országoknak várniuk kell, hogy bejussanak az euró- vagy a schengeni övezetbe. A külső, globális nyomás a megosztott/összevont szuverenitás átvételére éppenséggel olyan erős, hogy több az Unión kívüli ország – mint Norvégia és Svájc – csatlakozott a schengeni övezetbe, mert jóval előnyösebb volt számukra a megosztott/összevont szuverenitás, mint az elszigetelődéssel megtartható klasszikus szuverenitás. Az euróövezetet illetően azonban másképp áll a helyzet; itt az Unió nem mérte fel eléggé a fiskális és monetáris politika szerves összefüggését és számos ország esetében előrerohant a tagsággal, ahogy ez a déli tagállamok jelenlegi mély válságában határozottan megmutatkozik. A déli és a keleti periféria tagállamai már sokkal inkább vonakodva adták fel a teljes szuverenitásukat, mivel az alacsonyabb fejlettségi szintjükön nem jelentkezett olyan erőteljesen a közpolitikai integrációból adódó külső és belső nyomás. Különösen élesen jelentkezett ez a kitáncolás az egyes új tagállamoknál, ahol a nemzeti szuverenitás visszanyerése még friss történelmi élmény volt, de az uniós belépéssel szembetalálták magukat egy fejlettebb közpolitikai és politikai közösség követelményeivel és elvárásaival. Egészében véve a „többemeletes” Európában markánsan kirajzolódnak a negatív-regresszív is differenciált integráció (DI), mint a jellegzetesen rendszerszerű divergencia jegyei.⁹

A differenciált integráció az Európai Tanulmányok egyik központi kutatási témája, és ebben a témakörben az utóbbi években több átfogó feldolgozás is született (például Tekin, 2012 és Leuffen et al., 2013). A kutatás fősodraban elfogadott szemlélet szerint a differenciált integráció a politika mindhárom dimenziójában jelentkezik, nevezetesen az intézményi-alkotmányos szerkezetben (polity), a politikai szervezeteknél és tevékenységformáknál (politics) és a közpolitikai területeken (policy) egyaránt a maga sajátossága szerint (Diedrichs et al., 2011: 13.). Ugyanakkor egyre többen hívják fel arra is a figyelmet, hogy a globális válság következtében a DI eltorzult és elmélyült, a centrum és a periféria közötti távolság növekedéséhez vezetett, ami akár szakadékká változhat és tartós periferizálódáshoz vezethet (Ondarza, 2013). A DI történelmi lefutását

és típusait tehát ebben a három dimenzióban kell megvizsgálni, mégpedig a centrum–periféria-viszony fokozódó feszültségeinek a figyelembe vételével.¹⁰

A DI elméletének gyakori elszegényítése, amikor csak közpolitikai dimenziójában és csak semleges funkciójában veszik figyelembe. Nevezetesen minden országnak fel kell mérnie, hogy mikor és hogyan csatlakozik egy uniós közpolitikai területhez és „adja fel” ebben a tekintetben a nemzeti szuverenitásának egy részét a nagyobb hatékonyság végett. De az már nem egy, az optimális csatlakozást szolgáló „semleges” kérdés az adott közpolitikai területen, amikor a tagállam rosszul adaptálódik, vagy éppen az Unió irányával ellenkező megoldást választ, mivel ekkor súlyosan veszít a globális versenyképességéből és az uniós érdekérvényesítő képességéből is. Ezért szükséges a progresszív-alkalmazkodó és a regresszív-szembeforduló differenciált tagság megkülönböztetése a közpolitika dimenziójában, amire az Unióból egyre jobban kisodródó Anglia esete manapság rengeteg példát ad. De ugyanez a helyzet az intézményi, alkotmányos szerkezetben (polity) is, mivel a DI védőernyője alatt számos tagállam antidemokratikus irányban torzította el a maga politikai rendszerét, így a pozitív átalakulás-alkalmazkodás helyett a negatív intézményrendszeri kisodródás felé vitte az adott országot. Végül a politikai szervezeteknél és tevékenységformáknál (politics) is megfigyelhető ugyanez a dichotómia. Az utóbbi évtizedekben általában a politikai pártok – és egyéb társadalmi-politikai, valamint civil szervezetek – európaizálódásának folyamata zajlott le, de a globális válság nyomán előre törtek az euroszeptikus pártok, különös tekintettel azok kemény típusára, ami „de-európaizálódásként” jellemezhető.¹¹

A kérdés tehát manapság nem pusztán az, hogy melyik tagország mennyire alkalmazkodik az Unió fejlődésének fő vonalához, hanem bizonyos esetekben éppen az ellenkezője, hogy mennyire sodródik ki belőle és kerül szembe vele, ahogy ezt a potenciális brit kilépés (Brexit) esete mutatja. Ráadásul mostanság az euróövezet válsága következtében, a rendszerszerű megközelítés előtérbe kerülésével – amelyet fentebb röviden felvázoltam – az Unió fejlődése radikális fordulatot vett a federalizálódás felé, hiszen sorozatban jelennek meg a „gazdasági kormányzás” uniós intézményei (Emmanouilidis, 2011 és Janning, 2012). Míg korábban, az integráció kevésbé előrehaladott állapotában a differenciált integráció enyhébb eltéréseit az EU kezelni tudta/remélte a kötelezettségszegési eljárással, addig az integráció magasabb fokán a rendszerszerű megközelítés bevezetésével az EU már élesen szembefordul a regresszív, negatív és (kemény) euroszeptikus DI-rendszerekkel. Határozottan megfigyelhető, hogy az Európai Bizottság, mint „a szerződéses őre” és az Európai Parlament, mint „a demokrácia őre” egyre intenzívebben foglalkozik a főútvonalról letérő esetekkel, és a politikai-jogi és a gazdasági-társadalmi rendszerek összekapcsolása azt is jelenti, hogy a politikai „tévelygők” komoly gazdasági szankciókra is számíthatnak. Az Unió főútvonalától való eltérés – netán az erőteljes szembefordulás – ugyanis nem csak az adott ország versenyképess-

ségét csökkenti, de az egész Unió versenyképességét is fenyegeti. Ezért az Unió megkongatja a vészharangot, mivel „A nemzeti igazságügyi rendszerek hiányosságai nem pusztán az adott tagállamnak okoznak problémát, hanem befolyásolják a Közös Piac működését is, s még inkább, az egész Unió működését” (European Commission, 2014f: 2.).¹²

A jelenlegi transzformációs krízis kezdetén, az egész EU új alapokra helyezése során, tehát a teljes rereguláció, mint új, föderális típusú intézményrendszer kialakítása került napirendre (Beck, 2009). Az uniós fejlődésnek ez a szakasza már nem tűri a rendszerszerű divergenciát, ezért felerősödött például az Unió egésze és Anglia – még szélesebben és mélyebben az Unióban a centrum és a periféria – közötti konfliktus. Újra végig kell tehát gondolni a differenciált integrációt, annak egész eddigi menetét és a lényegét, mert ebből tűnik ki, hogy milyen jogi-politikai rendszerek ütköznek egymással. A harmadik hullám Huntington-féle elmélete tartalmazza az ellenhullám (Reverse Wave) elvét is, bár erről a kilencvenes évek hurráoptimizmusában gyakran megfeledkeztek. Az ellenhullám, mint az autoriter visszatérés és a hibrid fél-demokráciák világa meg is jelenik rendszerszinten, mert számos új uniós tagország nem képes konszolidálni a maga sajátos fél-demokratikus rendszerét sem, s mögöttük sűrű hadrendben ott áll az új autokráciák rendszere Kelet-Európában és Közép-Ázsiában (Moeller and Skaaning, 2010). Ezt a képet festik fel igen határozottan a nemzetközi intézmények – a Bertelsmann (BTI, 2014), az Economist Intelligence Unit (EIU, 2012) és a Freedom House (FH, 2013, 2014) – legutóbbi felmérései, valamint a Demos (2013), a The Economist (2014) és a World Economic Forum (WEF, 2013) legújabb jelentései, amelyek már egy nagy nemzetközi ellenhullám is megérkezését is jelzik. Némi leegyszerűsítéssel szólva, az ukrán válsággal megkezdődött az új hidegháború, persze másként, mint a korábbi és az igazi, de az autoriter rendszerek fő támogatója és terjesztője most is Oroszország, és a háttérben most is a tántorgó demokráciáknak egy alternatív, dinamikusan autoriter modellt kínál Kína.¹³

TANULSÁGOK: MEGOSZTOTT/EGYÜTTES SZUVERENITÁS ÉS UNIÓS FELZÁRKÓZÁS

Az uniós fejlődés és a tagállami versenyképesség kapcsolatának megítélésében központi szerepet játszik a formális-jogi és a tényleges (effektív) uniós tagság megkülönböztetése, annak megfelelően, hogy az adott tagállam mennyire versenyképes és milyen érdekérvényesítésre képes az uniós döntéshozatalban, hiszen ez szabja meg a „demokrácia minőségét” (Roberts, 2009 és Munck, 2012). Így a tagállami rendszerek kiemelt feladata az Unióban a nemzeti érdek és a stratégiai érdek közötti összefüggés kimunkálása, azaz annak kialakítása, hogy a nemzeti érdeket hogyan lehet az uniós keretek között képviselni és

megvalósítani. Ez nem lehetséges a nemzeti érdekeknek az uniós értékekkel és érdekekkel való konfrontációja révén, hanem csak stratégiai érdekként, tehát az uniós érdekek egész rendszeréhez, az Unió távlati fejlődéséhez illeszkedően, amelyet az uniós stratégiák pontosan leírnak és mutatókkal, indexekkel konkretizálnak (Euractiv, 2013). Azok az országok prosperálnak az Unióban, amelyek felismerik, hogy egyfelől a tagállamokban az uniós intézményi, közpolitikai rendszerhez alkalmazkodást jelentő strukturális reformokra van szükség, másfelől több kiterjesztett-közösségi szuverenitásra, mert erre halad az EU fejlődése, ezért a sikeres és dinamikus tagállamok készségesen követik az elmélyülő, integrálódó uniós közpolitikákat.¹⁴

Végezetül meg kell állapítanunk az Európai Tanulmányok egyik zászlóshajója, a *Journal of Common Market Studies* című folyóirat „Tíz Év az Európai Unióban” tárgykörben 2014-ben megjelent különszáma alapján, hogy egyes új tagországok nemzeti fejlődésének és uniós felzárkózásának komoly akadálya az uniós fejlődés fő irányával való ütközés. Jóllehet a kormányzati hatalomkoncentráció nem növeli a nemzeti fejlesztéspolitika hatékonyságát, több ország – így jelesen Magyarország és Románia – mégis erre törekszik, és ezzel saját esélyeit rontja a felzárkózásra (Epstein and Jacoby, 2014: 10. és Sedelmeier, 2014: 114–119.). Megfontolandó tehát a hazai vitáknak fokozottan az uniós keretek közé helyezése, s ennyiben a szuverenitás kérdésének a globális versenyképesség, a jó kormányzás és a „tényleges” (effektív), hatékony uniós tagság oldaláról való megközelítése és megválaszolása.¹⁵

JEGYZETEK

¹ Ez a tanulmány *Az állam szuverenitása: eszmény és/vagy valóság* című, 2014. március 21-i konferencián tartott előadásom alapján készült és folytatja az Ágh-, Kaiser- és Koller-kötetekben (2013, 2014) megjelent, valamint a Politikatudományi Szemlében közölt írásaim (legutóbb Ágh, 2013a, b), illetve a Progress Report (Ágh, 2013a) és Ágh, 2014 tanulmány elemzéseit. Lásd még a *Magyar Tudomány* 2013/4-es különszámát, különösen Bayer (2013) tanulmányát.

² A hazai közgazdasági vitákon is végigzúgott a szuverenitás értelmezése: „De mit is jelent a szuverenitás? A kérdés megválaszolásához vissza kell mennünk az 1648-as vesztfáliai békeszerződéshez, ami Európában a katolikusok és a protestánsok között folyó harmincéves háború lezárását jelentette, és ami elindította a szuverén államok sokaságából álló modern európai államrendszer kialakulását. A vesztfáliai rendszer a középkori keresztény társadalmakkal szemben a kormány, a terület és a lakosság egységére épülő államokon alapul. Az államok autonómiája három alapelven nyugszik: a területi integritáson, a szuverenitáson és a legalitáson. A területi integritás az állami erőszak-monopólium egyértelmű területi határait jelöli ki, azon belül a jogrendszer és az adórendszer feletti állami rendelkezést. A szuverenitás azt jelenti, hogy az államok a nemzetközi rendszer egyedüli szereplői, semmilyen hatalom nem áll felettük, s a belügyeket tekintve szabadon választják meg politikai rendszerüket. Az állami politika így azt je-

- lenti, hogy az állam önerejéből érvényesíti saját (fennmaradási, hatalmi) érdekeit. A legalitás a szuverén államoknak a hatalmuktól független egyenjogúságát takarja. Az államok közötti szerződések önkéntességen alapulnak, s nem korlátozhatják a hadviselési jog gyakorlását, szem előtt tartva az állam érdekeit.” (Móczár, 2012: 1).
- ³ „A világgazdaság mai globalizációja viszont egy nemzet számára csak két lehetőséget kínál: vagy nem csatlakozik egyik gazdasági integrációhoz sem, és akkor megőrizheti a vesztőfalai értelemben vett szuverenitását a demokrácia mellett, vagy ha csatlakozik, akkor nyilván a szuverenitásából kell engednie a demokrácia megtartásával. Az előbbi választás viszont a globalizált világunkban gazdasági öngyilkosság lenne, amit nyilván egyetlen kormány sem kíván saját nemzetének.” (Móczár, 2012: 4).
- ⁴ A szubszidiaritás elve azt mondja ki, hogy a döntéseket mindig a legalacsonyabb szinten, az érintettekhez a legközelebb kell meghozni, és csak akkor szabad egy magasabb szintre felvinni, ha alacsonyabb szinten nem oldható meg. Ez összecseng a többszintű kormányzás (MLG) elvével és jelzi, hogy a megosztott szuverenitás demokráciát tételez fel, mert csak ott működik az egyes szinteken is hatékonyan.
- ⁵ A puha euroszkepticizmus váltakozó arculatai viszont megegyeznek abban, hogy csak az Unió egyes intézményeit és/vagy közpolitikáit támadják és nem rendszerszerűen az Unió egészét. A Magyar Európa Társaság legutóbbi elemzése szerint (2014: 2.) a Fidesz „az elmúlt másfél évben [...] EU-pesszimista párttá vált. [...] Orbán Viktor – a PERC-skálán összességében a 4-es, vagyis a puha EU-szkeptikus kategóriába tartozik – interjúinak vizsgálata kimutatta, hogy az Európai Unióval szembeni kormányzati attitűdök felerősödése kulturális, ideológiai és geopolitikai doktrínává kezd fejlődni”.
- ⁶ 2012–13 folyamán a jogállamiság vitája a New Copenhagen Mechanism címszó alatt folyt, utalással az új tagállamok helyzetére, aztán az Európai Parlament javaslata alapján a Copenhagen Policy Cycle elnevezést nyerte, szoros kapcsolatban az Európai Szemeszter gazdaságpolitikai ciklussal (Carrera et al., 2013: 5–6.), aztán váltott az Igazságügyi Kezdeményezés (Rule of Law Initiative) kifejezésre, amely már minden tagország érintettségét kifejezi. 2013-ban tíz tagországot illetően indult vizsgálat, így a probléma valóban igen súlyos. Magyarországot a 2013-as jelentés kiemelten említi, kihangsúlyozva az EU-értékektől való eltérés rendszerszerűségét (European Commission, 2014f: 145.).
- ⁷ Az Európai Bizottság egy új eljárás mellett döntött, mert „recent events in some Member States demonstrated that a lack of respect for the rule of law and, as a consequence, also for the fundamental values which the rule of law aims to protect, can become a matter of serious concern. [...] there is a systemic threat to the rule of law and, hence, to the functioning of the EU”. Whereas the infringement procedures are triggered ‘by individual breaches of fundamental rights’, the New Framework have been designed to address ‘threats to the rule of law [...] of a systemic nature’” (European Commission, 2014b: 2,5,7).
- ⁸ A két periféria között az érdemi különbség az, hogy a déli periféria már beintegrálódott az összes uniós közpolitikába, míg a keleti periféria csak részlegesen, viszont a délitől eltérően a keleti periféria erős integrációt alakított ki a termelésben a centrummal – főleg Németországgal és Ausztriával –, míg ez a fajta gazdasági integráció a déli perifériára alig jellemző. A szintekről vagy emeletekről lásd legutóbb Larsen (2014) és Urban (2014).

- ⁹ Jellegzetes, hogy Lise Rye kutatásvezető és a kötet szerkesztője úgy foglalja össze az uniós integrációról folytatott kutatásokat a kötet bevezetésében, hogy a „szuverenitás feladása az új tagállamokban okozott nagyobb feszültséget” (Rye, 2013: 13.).
- ¹⁰ A DI témaköre meglehetősen elhanyagolt a hazai szakirodalomban, kivéve Koller Boglárka kutatásait (legutóbb Koller, 2013), pedig a helyzet az, hogy az uniós integráció számos, a hazai vitákban is felbukkanó kérdését az Európai Tanulmányokban ennek a központi fogalomnak, avagy alapvető elméleti konstrukciónak a keretében tárgyalják.
- ¹¹ Az utóbbi évek nagy sikertörténete a nemzetközi politikatudományban az euroszkeptikus pártok elemzése, amire itt nem térhetünk ki, csak rövid utalást tehetünk a monografikus feldolgozásokra (Leconte, 2010) és a kelet-közép-európai régiós pártrendszereket érintő legutóbbi elemzésekre (Gherghina, 2014; Schmitter, 2014 és Sedelmeier, 2014).
- ¹² Jóval bonyolultabb kérdés persze az Unió és a tagállamok közötti érdekütközés, hiszen a nemzeti érdek gyakran szembekerül az együttes, közös érdekekkel. Az Unió egésze tekintetében a tagállamok szempontjából ezért jelentősége van a közvetítő mechanizmusoknak, a többszintű kormányzás és a szubszidiaritás elvének. Az azonban jellemző, hogy az Unió minden lényegi kérdésben konszenzuális döntésre törekszik, azaz addig tárgyalnak, amíg az összes tagállamot többé-kevésbé kielégítő megoldás nem születik. Nagyon közeli a párhuzam a magyar politikatudományban mostanában erőteljesen felvetődő kérdéssel az alkotmányozás két formájáról, lásd legutóbb Antal, 2013.
- ¹³ Az Európai Föderáció gondolatát az utóbbi időben Joschka Fischer vetette fel, de a gazdasági világválság után felerősödött ez a törekvés (Janning, 2012), amit gyakran megfogalmaz Jacques Delors intézete, a Notre Europe is: „A quantum leap is necessary and it involves the organisation of the federal Europe that Europe’s founding fathers had perceived in their mind’s eye. We must waste no more time. It is urgent that we act with all speed.” (Godino, 2014: 20.) A fokozott integráció és federalizáció gondolatát erőteljesen képviseli legutóbb Loukas Tsoukalis (2014) összefoglaló munkája.
- ¹⁴ A 2013-as uniós jelentés szerint Magyarország növekedési potenciálja igen alacsony, mert a befektetések aránya történelmi mélypontot ért el, így a régió többi országa mögött lemaradt, hiszen 12 hellyel lejjebb csúszott a globális versenyképességi rangsorban (European Commission, 2013b: 3., 22., 29.). Az IMF delegációjának 2014 elején történt látogatása azzal a figyelmeztetéssel járt, hogy „This is an opportune time to undertake structural reforms that would put Hungary on a higher, sustainable, growth trajectory” (IMF, 2014).
- ¹⁵ A rendszerváltás két évtizede és az uniós tagság tíz éve 2013–2014-ben lehetőséget adott az új tagállamok fejlődésének rendszerszerű áttekintésére a nemzetközi szakirodalomban. Az Epstein és Jacoby (2014) által szerkesztett kötet mellett különösen fontos a Rupnik és Zielonka-féle áttekintés (2013) is. Ez a két kötet tekinthető jelenleg a főiránynak a nemzetközi politikatudományban, az összefoglaló áttekintések szervesen ráépülnek a Bertelsmann, a Freedom House, a The Economist Intelligence Unit és a World Economic Forum felméréseire és rangsorolásaira is. A régióról megjelent legutóbbi értékelésekben nagyon erőteljes összefüggés mutatkozik a demokrácia minősége, a jó kormányzás mértéke és a korrupció visszaszorítása között, lásd Innes (2014) és Kartal (2014).

IRODALOM

- Antal Attila (2013): Politikai és jogi alkotmányozás Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, XXII. évfolyam, 2013/3, 48–72.
- Ágh, Attila (2013a): *Progress Report on the New Member States: Twenty Years of Social and Political Developments*. Budapest, Together for Europe Research Centre, 104.
- Ágh Attila (2013b): A többemeletes Európa perspektívája: perifériára szorulás vagy felzárkózás Kelet-Közép-Európában. In: Ágh Attila, Kaiser Tamás és Koller Boglárka (szerk.), 37–78.
- Ágh Attila (2013c): Az Európai Unió közpolitikai rendszerének áttekintése: az uniós közpolitika és az uniós politika paradoxonjai. *Politikatudományi Szemle*, XXII. évfolyam, 2013/3, 73–90.
- Ágh Attila (2014): Az Európai Unió új jövője és a magyar esély a felzárkózásra. 7-118. In: Ágh Attila (szerk.), Ágh Attila, Vértes András és Fleck Zoltán: *Tíz Év az Európai Unióban, Felzárkózás vagy lecsúszás?* Budapest, Kossuth Kiadó, 232.
- Ágh Attila, Kaiser Tamás és Koller Boglárka (szerk.) (2013): *Többemeletes vagy többsebességű? A differenciált integráció változatos formái az EU-ban*. Budapest, Together for Europe és Zsigmond Király Főiskola, 261.
- Ágh, Attila, Tamás Kaiser and Boglárka Koller (eds) (2014): *10 years after: Multi-level governance and differentiated integration in the EU*. Budapest, Together for Europe Research Centre and King Sigismund College. 209.
- Bartolini, Stefano (2005): *Restructuring Europe*. Oxford University Press, 415.
- Bayer József (2013): A szuverenitás politikaelmélete. *Magyar Tudomány*, 2013/4, 374–383.
- Beck, Ulrich (2009): This economic crisis cries out to be transformed into the founding of a new Europe. *Guardian*, 2009. április 13. www.guardian.co.uk.
- Bertelsmann BTI (2014): *East-Central and South-East European Reports*. <http://www.bti-project.org/downloads/bti-2014/country-reports-2014/east-central-and-southeast-europe>.
- BruXInfo (2014a): *Új eszköz a jogállami fenyegetések ellen*. Brüsszel, 2014. március 11. <http://www.bruXinfo.hu/cikk/20140311-uj-eszkoz-a-jogallami-fenyegetesek-ellen.html>.
- BruXInfo (2014b): *Lassan halad a jogállamisági mechanizmus EU-tanácsi vitája*. 2014. március 18. <http://www.bruXinfo.hu/cikk/20140318-lassan-halad-a-jogallamisagi-mechanizmus-eu-tanacsi-vitaja.html>.
- Boulin-Ghica, Irina (2013): *Are threats to democracy in certain Central and Eastern European Member States a potential test for Europe?* Fondation Robert Schuman, European issues, No. 272, 2013. április 13. http://www.robert-schuman.eu/doc/questions_europe/qe-272-en.pdf
- Carrera, Sergio, Elspeth Guild and Nicholas Hernanz (2013): Rule of law or rule of thumb? A New Copenhagen Mechanism for the EU. *CEPS Policy Brief*. No. 303, 2013. november 20. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2360467.
- Demos (2013) Backsliders: *Measuring democracy in the EU*. <http://www.demos.co.uk/publications/backsliders>
- Diedrichs, Udo, Anne Faber, Funda Tekin and Gaby Umbach (2011): *Europe reloaded: Differentiation or fusion?* In: Diedrichs et al. (eds). 11–19.
- Diedrichs, Udo, Anne Faber, Funda Tekin and Gaby Umbach (eds) (2011): *Europe Reloaded: Differentiation or Fusion?* Baden-Baden: Nomos. 445.

- EIU, Economist Intelligence Unit (2012): *Democracy index 2012: Democracy is at a standstill* http://www.eiu.com/public/thankyou_download.aspx?activity=download&campaignid=DemocracyIndex12.
- Emmanouilidis, Janis (2011): *A quantum leap in economic governance – but questions remain, EPC Post-Summit Analysis*. http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1247_post-summit_analysis_-_28_march_2011.pdf.
- Epstein, Rachel and Wade Jacoby (eds) (2014): Eastern Enlargement Ten Years On: Transcending the East-West Divide?. Special Issue of *Journal of Common Market Studies*. 1–16.
- Euractiv (2013): *Efficient EU budget, 2014-2020*. Special Report, 8-15 November 2013. <http://www.euractiv.com/specialreport-efficient-eu-budget-2014-2020>.
- Európai Bizottság (2014): *A 2014. évi európai igazságügyi eredménytábla: az Unión belüli igazságszolgáltatási rendszerek hatékonyságának javítása felé*. 2014/03/17, IP/14/273.
- European Commission (2013a): *The EU Justice Scoreboard – A tool to promote effective justice and growth*. COM(2013) 160 final, Brussels, 27 March 2013.
- European Commission (2013b): *In-depth review of Hungary*. Brussels, 10.4.2013, SWD(2013) 119 final.
- European Commission (2014a): *General Report on the Activities of European Union*. Brussels, 21. 1. 2014, COM(2014) 12 final.
- European Commission (2014b): *A new EU Framework to strengthen the Rule of Law*. Brussels, 11.3.2014, COM(2014) 158 final
- European Commission (2014c): European Commission presents a framework to safeguard the rule of law in the European Union. Strasbourg, 11 March 2014 (IP/14/237).
- European Commission (2014d): *Remarks by President Barroso on the future of Justice and Home Affairs and the Rule of Law Initiative*. European Parliament, Strasbourg, 11 March 2014 (Speech/14/204).
- European Commission (2014e): *Viviane Reding – A new Rule of Law initiative*. European Parliament, Strasbourg, 11 March 2014 (Speech/14/2002).
- European Commission (2014f): *The 2014 EU Justice Scoreboard*. COM(2014) 155 final, Brussels, 17 March 2014.
- FH, Freedom House (2013): *Freedom in the World 2013*, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2013#UzA5Nc7N4qI>.
- FH, Freedom House (2014) *Nations in Transit 2014: Eurasia's Rupture with Democracy*. <http://freedomhouse.org/sites/default/files/Freedom%20in%20the%20World%202014%20Booklet.pdf>.
- Fitoussi, Jean-Paul (2009) *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Joseph E. Stiglitz, Amartya Sen and Jean-Paul Fitoussi (coordinator). www.stiglitz-sen-fitoussi.fr.
- Fritz-Vannahme, Joachim, Armando García Schmidt, Dominik Hirlemann and Robert Vehrkamp (2010): *Lisbon – A Second Shot* Spotlight Europe No. 2010/02 – February 2010, Bertelsmann Stiftung. www.bertelsmann-stiftung.de/spotlight.
- Gherghina, Sergiu (2014) Shaping parties' legitimacy: Internal regulation and membership organizations in post-communist Europe. *International Political Science Review*, Vol. 35, No. 3, 291–306.

- Godino, Roger (2014): *Heading towards a European Federation, Notre Europe*, <http://www.eng.notre-europe.eu/011-17715-Heading-towards-a-European-Federation.html>.
- Habermas, Jürgen (2006) *A posztnemzeti állapot, Politikai esszék*. L'Harmattan, 155.
- IMF (2014): *Statement at the Conclusion of the IMF's 2014 Article IV Consultation Mission to Hungary Press Release*. No. 14/115, March 20, 2014, <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2014/pr14115.htm>
- Innes, Abby (2014): The Political Economy of State Capture in Central Europe. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 52, No. 1, 88–104, Special Issue on Eastern Enlargement Ten Years On.
- Jabko, Nicolas (2011): *Which Economic Governance for the European Union?* SIEPS 2011:2, www.sieps.se/sites/default/files/2011_2_1.pdf
- Janning, Josef (2012): *Political Union: Europe's defining moment*. EPC Policy Brief, 24 July 2012, http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_2838_political_union.pdf
- Kartal, Mert (2014): Accounting for the bad apples: the EU's impact on national corruption before and after accession. *Journal of European Public Policy*, Vol. 21, No. 6, 941–959.
- Koller Boglárka (2012): Klubtagságok az EU-ban: A differenciált integráció gyakorlati es elméleti vonatkozásai. *Politikatudományi Szemle*, XXI. évfolyam, 2012/1, 32–57.
- Kúria (2013): A Kúria középtávú intézményi stratégiája. Budapest, Semmelweis Kiadó.
- Larsen, Henrik (2014): The EU as a Normative Power and the Research on External Perceptions: The Missing Link. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 52, No. 4, 896–910.
- Leconte, Cécile (2010): *Understanding Euroscepticism*. Houndmills, Palgrave-Macmillan, 307.
- Leuffen, Dirk, Berthold Rittberger and Frank Schimmelfennig (2013): *Differentiated Integration in the European Union: Explaining Variation in the European Union*. London, Palgrave-Macmillan, 287.
- Magyar Európa Társaság (2014): Hol áll a PERC-mutató. Sajtóközlemény, 2014. március, <http://www.europatarsasag.hu/kezdolap>.
- Móczár József (2012) Csatlakozzon-e Magyarország a 'fiskális unióhoz'?. *Pénzügyi Szemle*, <http://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/moczar-jozsef-csatlakozzon-e-magyarorszag-a-fiskalis-uniohoz>.
- Moeller, Joergen and Svend-Erik Skaaning (2010): Post-communist regime types: Hierarchies across attributes and space', *Communist and Post-Communist Studies*, 43: 1., March 2010, 51–71.
- Munck, Gerardo (2012): Conceptualizing the Quality of Democracy: The Framing of a New Agenda for Comparative Politics. <http://kellogg.nd.edu/odonnell/papers/munck.pdf>.
- Nicolaidis, Kalypso and Rachel Kleinfeld (2012): Rethinking Europe's „Rule of Law” and Enlargement Agenda: The Fundamental Dilemma. OECD, Sigma Paper No. 49, <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5k4c42jmn5zp.pdf?expires=1363421538&id=id&accname=guest&checksum=B498F81E0A3A7975AE2E8C6BBBF24FDB>
- Ondarza, Nicolai von (2013): *Strengthening the Core or Splitting Europe? Prospects and Pitfalls of a Strategy of Differentiated Integration*. Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin, SWP Research Paper No. 2, March 2013, http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2013_RP02_orz.pdf.
- Pálné Kovács Ilona (2014): *Jó kormányzás és decentralizáció*. MTA székhelyi előadás, 60.
- Roberts, Andrew (2009): *The Quality of Democracy in Eastern Europe: Public Preferences and Policy Reforms*. Cambridge University Press, 209.

- Rupnik, Jacques and Jan Zielonka (2013): The State of Democracy 20 Years on: Domestic and External Factors. *East European Politics and Societies*, Vol. 27, No. 3, 1–25.
- Rye, Lise (ed.) (2013): Introduction to Rye, Lise. *Distant Voices: Ideas of democracy and the Eurozone crisis*. Oslo, Akademika Publishing, 207.
- Scheppele, Kim Lane (2013): The Rule of Law and the Frankenstate. *Governance*, Vol. 26, Issue 4, 559–562.
- Scheppele, Kim Lane (2014): (*Blog series, 1-5*) *On the Hungarian elections*. http://krugman.blogs.nytimes.com/2014/02/28/hungary-an-election-in-question-part-5/?_php=true&_type=blogs&_r=0
- Schmitter, Philippe (2014): *The crisis of the euro, the crisis of the European Union and the crisis of democracy in Europe*. www.eusa-japan.org/download/paper_Schmitter_Kim.pdf.
- Sedelmeier, Ulrich (2014): Anchoring Democracy from Above? The European Union and Democratic Backsliding in Hungary and Romania after Accession. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 52, No. 1, 105–121, Special Issue on Eastern Enlargement Ten Years On.
- Stratulat, Corina and Paul Ivan: (2012) Romania’s democracy in reverse gear – *en garde*, EU! 6 July 2012, European Policy Centre Commentary, http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_2788_romania_s_democracy_in_reverse_gear.pdf
- Tavares, Rui (2013): *Draft Report on the situation of human rights: standards and practices in Hungary*. European Parliament, Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs, 2012/2130(INI), 2.5.2013, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+COMPARG+PE-508.211+02+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>.
- Tekin, Funda (2012): *Differentiated integration at Work*. Baden-Baden, Nomos, 330.
- The Economist (2014): *What’s gone wrong with democracy and how to revive it*. 1 March 2014, <http://www.economist.com/news/essays/21596796-democracy-was-most-successful-political-idea-20th-century-why-has-it-run-into-trouble-and-what-can-be-done>.
- Thies, Wallace (2012): Is the EU Collapsing? *International Studies Review*, Vol. 14, No. 2, 225–239.
- Tsoukalis, Loukas (2014): The Unhappy State of the Union: Europe Needs a New Grand Bargain. *Policy Network*, 21 March 2014, <http://www.policy-network.net/publications/4602/The-Unhappy-State-of-the-Union>.
- Ugur, Mehmet (2013): Europeanization, EU Conditionality, and Governance Quality: Empirical Evidence on Central and Eastern European Countries. *International Studies Quarterly*, Vol. 37, March 2013, 41–51.
- Urban, Scott (2014): Policy options for the euro: Heterodoxy ahead. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 52, No. 4, 742–757.
- Vandenbroucke, Frank (2014): The Case for a European Social Union. *European Policy Brief*, No. 23, March 2014, http://www.egmontinstitute.be/publication_article/the-case-for-a-european-social-union/?utm_source=the+Egmont+mailing+list&utm_campaign=44f79f7e07-European_Policy_Brief_23+and+27&utm_medium=email&utm_term=0_6fda39e199-44f79f7e07-148211989.
- WEF, World Economic Forum (2013): *Global Competitiveness Report 2012-2013*. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf.